

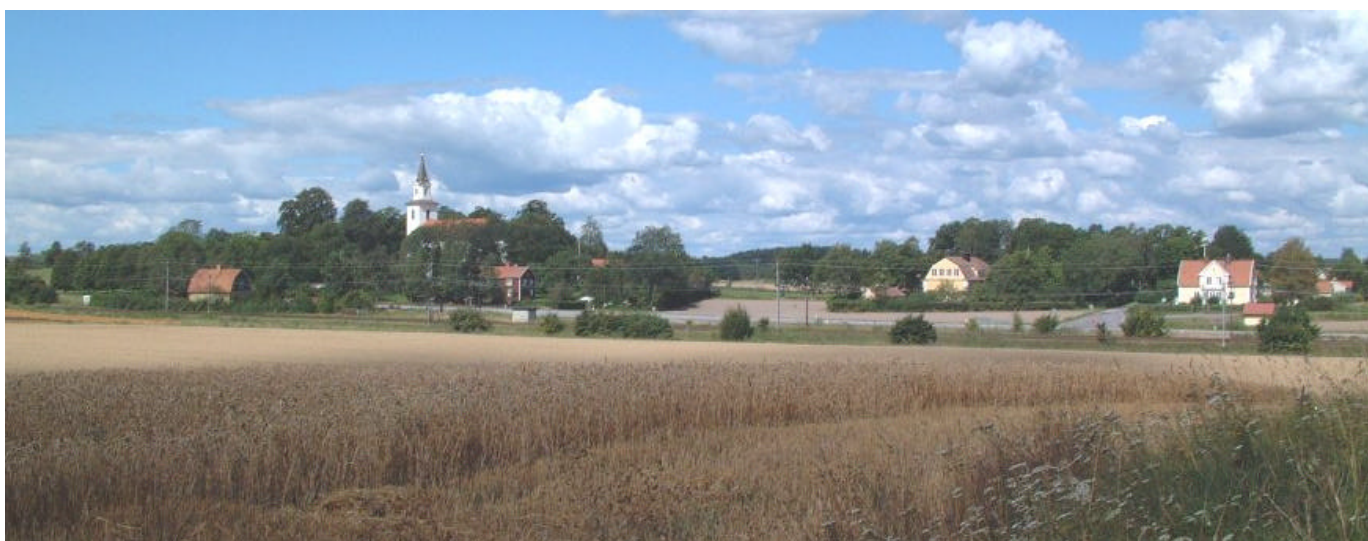

RIKSINTRESSE: KE 91

Törnevalla

Törnevalla socken
Linköpings kommun

Kulturmiljöenheten 2002

***Värdetext för riksintresse KE 91 - Törnevalla
enligt Riksantikvarieämbetets beslut 1997-08-18:***

Motivering: Fornlämningskoncentrationer i småbrutet odlingslandskap med fornlämningar från olika tider samt sockencentrum och bybebyggelse med en tydlig bebyggelseutveckling.

Uttryck för riksintresset: Gravfält från bronsålder och järnålder med tydlig anknytning till stora stensträngssystem. Ett antal stora gravfält (bl a Revagravfältet med ditflyttad runsten) med inslag av domarringar, ligger i anslutning till slättområdets nuvarande bylägen. Törnevalla sockencentrum med 1800-talskyrka med medeltida torn, äldre komministerbostad, sockenstuga och skola. Reva by med oskiftad karaktär med tre gårdar i ursprungligt läge. Gårdsmiljöer uppkomna under 1800-talets förra hälft efter skiftesreformens genomförande.

Bild på framsidan: Vy mot Törnevalla kyrkby, runsten vid kyrkan (fornl 218) och gravar på gravfältet vid Reva (RAÄ 205). Foto Länsstyrelsen, 2002.

Förord

När ett område klassas som riksintresse innebär det att kulturmiljön i området har ett värde av betydelse för såväl länet, som hela landet. I Sverige finns ca 1700 riksintressanta kulturmiljöområden. Ett 90-tal av dessa ligger i Östergötland. Riksintressena ska representera hela landets historia, från stenålder till nutid. De ska åskådliggöra hur vi genom århundraden utnyttjat naturens resurser, olika tiders näringsliv och sociala villkor, byggnadsskick samt estetiska ideal.

Riksintressebegreppet lagreglerades genom införandet av naturresurslagen (NRL) år 1987. Idag skyddas riksintressena av Miljöbalken. I 1 kap 1 § fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Vidare i 3 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har ansvar att föra ut "statens anspråk" för kulturmiljövården och kommunerna ska redovisa dessa områden i sin översiktsplan, samt ange hur riksintresset ska tillgodoses i samhällsplaneringen. Alla har ett ansvar för kulturmiljön. I Kulturminneslagen 1 kap 1 § står "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla...". Riksintressen finns för flera sektorer, bl a naturvård och friluftsliv.

Syftet med denna rapport har varit att klargöra vad som konstituerar riksintresset, klarlägga riksintressets gränser samt uppmärksamma förändringar vilka kan medföra skada för kulturmiljön i riksintresset. Rapporten vänder sig till såväl länets kommuner, som hembygdsintresserade eller "kulturturister".

Projektet har en referensgrupp, där flera av Länsstyrelsens sektorer är representerade. Arbetet och sammanställningen av rapporten har utförts av Annika Toll på Länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Bengt Häger
Länsantikvarie

Innehållsförteckning

Riksintresse KE 91 - Törnevalla	5
Landskapet	6
Fornlämningsmiljön	6
Runstenar	9
Arkeologiska undersökningar	11
Törnevalla kyrkby	12
Smedby prästgård	15
Övriga byar och bebyggelse i riksintresset	15
Riksintressets gränser	19
Hur bevaras den riksintressanta kulturmiljön?	20
Lagar som säkerställer riksintresset	21
Vårdplaner	23
Litteratur och övriga källor	24
 Bilagor:	
1 Fornlämningar enligt Riksantikvarieämbetets fornminnesregister	26
2. Utdrag ur kyrkbyinventering, Östergötlands länsmuseum.	30
samt utdrag ur ekonomiska kartan blad 085 59, 085 69, 086 50, 086 60.	

Riksintresse KE 91 - Törnevalla

Riksintresset är beläget öster om Linköping och innehåller fornlämningskoncentrationer från framför allt bronsålder/äldre järnålder och yngre järnålder. Törnevalla framstår som en av centralbygderna under denna tid.

De välbevarade fornlämningsmiljöerna är ett utmärkt exempel på järnålderns markanvändning och bebyggelsestruktur. Här finns också en tydlig kontinuitet till vår egen tid, med bybebyggelse och Törnevalla sockencentrum. Ett antal stora gravfält, bl a Revagravfältet, det stora gravfältet på Skäggstads ägor och Bjärbys gravfält, ligger i anslutning till slättområdets nuvarande bylägen.

Törnevalla blev tidigt ett viktigt sockencentrum. Redan under 1100-talet uppfördes en kyrka, vars torn finns bevarat än idag. I Törnevalla fanns enligt äldre kartmaterial en tingsstuga och kvar än idag finns en äldre komministerbostad, sockenstuga och två skolor.

Reva är en oskiftad by med tre gårdar och ekonomibyggnader i ursprungligt läge, längs den gamla bygatan. Övriga byar är präglade av 1800-talets laga skiftesreform. Gården Stora Bjärby är ett bra exempel på de herrgårdsliknande bondgårdar som växte fram efter laga skiftet under 1800-talet.

Vy över Törnevalla , mot väster. I förgrunden byn Reva och lite längre bort kyrkbyn Törnevalla. Foto Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet. 1991.

Landskapet

Riksintresset kan naturgeografiskt och kulturhistoriskt delas upp i två områden där norra delen är en utpräglad jordbruksbygd med flera större byar, medan södra delen är ett typiskt utmarksområde med lättare jordar och vidsträckta skogs- och hagmarker.

Riksintressets norra del utgörs av uppodlad lerslätt som här och var bryts av mindre moränhöjder. Vid dessa höjdlägen ligger byarna. Gravfälten i området ansluter till byarna och består till övervägande delen av lämningar med yngre järnålderskaraktär, som högar och övertorvade stensättningar. Reva by är en oskiftad by, medan de övriga är präglade av laga skiftet.

Södra delen av riksintresset består idag av mindre gårdar och torp. Här finns de flesta av riksintressets fornlämningar. Fornlämningarna har bevarats i hagar och skogsmark och utgörs framför allt av gravar och stensträngssystem från äldre järnålder. Vidare finns terrasseringar efter den tidens åkerbruk och längst i söder en fornborg.

I norr avgränsas riksintresset av nya E 4:an. Gamla landsvägen, tillika gamla E4:an, mellan Linköping och Norrköping ligger omedelbart söder om Törnevalla by. Parallellt med vägen löper stambanan mellan Stockholm och Malmö.

I Törnevalla socken finns fyndigheter av urkalksten som förr togs upp och brändes av bönderna i området. Vid Asplund 1:3 har det enligt lantmäteriakter funnits ett numera igenfyllt ”förmonligt kalkberg med ugn”. I arkivhandlingar som rör Linköpings domkyrka upptas att domkyrkan köpte kalk 1701 av Vaste Hansson och 1702 av Nils Olufsson, i Upreva.

Fornlämningssmiljön

Inom riksintresset finns 25 gravfält med närmare 800 gravar. På höjderna finns dessutom mer än 125 ensamliggande gravar och 11 km stensträngar, till stora delar i sammanhängande system. De flesta fornlämningarna härrör från äldre järnålder (ca 500 f Kr - 500 e Kr). Perioden var av allt att döma en expansiv period, både vad gäller befolkningsökning och jordbrukets utveckling. Detta skeende är typisk för de mellersta delarna av Östergötland och Törnevalla framstår som en av centralbygderna under denna tid.

Stenålder

Den äldsta lämningen i riksintresset är enligt fornminnesregistret en uppgift om stenåldersgravar. Nordenskjöld nämner år 1875 i sin Östergötlands minnesmärken att ”å norra sidan, närmare kyrkan, anställda grävningar blifvit tillfullo bevisadt, ty der uppgräfdä cranier med underkäkar skilja sig alldeles från nu lefvande typen och äro lika dem, som uti stenfolkets grafvar blifvit upptäckta tillika med flint- och andra stenredskap”.

I fornminnesregistret finns endast ett lösfynd registrerat som kan härröra från stenålder. Det är en skafthålsyx. Dessa uppträder slutet av yngre stenålder, men kan också ha en betydligt senare datering.

Bronsålder

Från bronsålder kan man räkna med en varaktig befolkning i området. För detta talar flera monumentala gravrösen och röseliknande stensättningar. Denna typ av gravar brukar dateras till bronsålderns äldre period och de ligger ofta ensamma i krönläge. Som exempel kan nämnas RAÄ 148 (Törnevalla sn), i riksintressets nordöstra del - ett röse med väl bevarad kantkedja och brätte. Även på gravfälten finns exempel på stora stensättningar med mittröse som förmodligen kan dateras till bronsålder.

Erfarenheter från tidigare gravfältundersökningar i länet visar att man på gravfält av äldre järnålderskaraktär ofta finner gravar också från yngre bronsålder. Under denna period brände människorna sina döda och lade resterna efter gravbålet i en urna eller annan behållare som grävdes ner i en grop i marken. Gravarna saknar (idag) synlig markering ovan mark.

Till bronsålder kan också föras en lokal med 30 skålgropar, eller älvkvarnar som de även kallas (RAÄ 279 Törnevalla sn). Skålgroparna brukar räknas som en enkel form av hållristning, vilka dateras till bronsåldern. Skålgroparna har dock brukats både före och efter denna tid. Långt in i historisk tid användes skålgropar som offerskålar i syfte att bota sjukdomar.

Äldre järnålder

Äldre järnålder är den i särklass rikaste perioden vad gäller fornlämningar i riksintresset. Under denna period, och även den föregående, återfinns vi spåren efter mänsklig verksamhet på moränhöjderna i områdets södra och östra delar. Här finns den jordmån som bäst passade tidens åkerbruk - lättgenomsläpplig och relativt stenfri - medan dalgångarna med sina leriga jorder lämpade sig bäst för bete. De skogiga höjderna gav också skogsbete, virke och bränsle.

De tydligaste lämningarna som järnåldersbonden lämnat efter sig är stensträngarna. De är rester av hägnader som avgränsade inägorna - åker och äng - från betesmarken. Stensträngarna syns idag som ca 0,5 - 2 meter breda och ett par decimeter höga stenrader. Ibland är de svåra att upptäcka eftersom stenarna sjunkit ner i torven. Stensträngarna kan ha varit försedda med någon typ av överbyggnad (ris eller slänt) eller en gång i tiden varit tillräckligt höga för att stänga ute boskapen. Förmodligen har samhället varit organiserat så att ett antal gårdar gemensamt ansvarat för och samverkat till att hägnaderna byggts upp.

På flera ställen i området kan man tydligt urskilja både fägator och kringgårdade odlingsytor. Vid Lövsätter finns tydliga exempel på två inhägnade ytor och en fägata. På slutningen nedanför stensträngarna finns avsatser som troligen utgör rester av odlingsytor eller boplatsterrasser (RAÄ 153 Törnevalla sn). Vid Rydsätter finns ytterligare en tydlig fägata.

I området söder om Bostorp har Kulturgeografiska institutionen i Stockholm studerat fossila odlingsspår. Lokalen är enligt Ulf Sporrang utomordentligt rik på odlingsspår och hägnadssystem och kan jämföras med ett fåtal andra liknande i Östergötland. Området är av stort vetenskapligt värde (RAÄ 187, 190, 198 Törnevalla sn).

I anslutning till stensträngarna ligger gårdarnas gravar och gravfält. De förlades till monumentala lägen på höjderna. Gravfälten är små och skiljer sig inte nämnvärt från de mera ensamliggande eller i små grupper belägna gravar.

Gravarna består av kvadratiska eller runda stensättningar. De kan ha en kal stenfyllning eller vara övertorvade. Flera av gravarna är av ansevärd storlek, stora och välbyggda med kantkedjor eller mittröse. Norr om Bostorp finns två kvadratiska stensättningar som är särskilt framträdande (RAÄ 193 Törnevalla sn). I området finns också en ovanlig stensättning med kantvall. Resta stenar förekommer.

Nordenskjöld beskriver att invid berget norr om kyrkan finns ”en bred stenlagd gata ofvanför en kulle, der en källare i forntiden varit; på ängen nedanför synes en fyrkant invid en damm eller brunn”. Dessa har ej återfunnits i fornlämningsinventeringen.

I anslutning till stensträngssystemen och gravarna ligger boplatserna. Lämningarna efter järnålderns gårdar ligger gömda under matjordslagret. De utgörs oftast av härdar, stolphål, gropar och diverse fynd. Boplatslämningar finns registrerade på Revas och Ullälvas ägor. De upptäcktes vid en förundersökning 1988, respektive en antikvarisk kontroll 1989 (RAÄ 327 - 330 Törnevalla sn).

På Källtorpeberget i södra delen av riksintresset finns en fornborg (RAÄ 67 Askeby sn). Borgen har anlagts som skydd för människor och boskap i ofredstider. Bergets lättillgängligare partier är förstärkta med murar, som idag är kraftigt raserade. Fornborgen är inte undersökt, men allmänt brukar fornborgar dateras till övergången mellan äldre och yngre järnålder.

Yngre järnålder

Någon gång under övergången till yngre järnålder sker en förändring av bosättningsstrukturen. Gårdarna flyttar nu till lägen som motsvarar de historiska byarnas ägor. Flera av dessa kan med andra ord vara anlagda under yngre järnålder. För detta talar också byarnas namn. Namnformer som slutar på -by, som i Bjärby och Smedby, eller -stad, som i Skäggestad och Skackelstad anses allmänt vara tillkomna under förkristen tid, även om undantag naturligtvis förekommer.

Gravfälten förändras också under yngre järnålder. De blir enhetligare och utgörs främst av välvda högar. Ett betydande inslag av domarringar förekommer, vilket är karakteristiskt för Östergötland. Även treuddar och resta stenar återfinns på gravfälten. I området finns fem gravfält med tydligt ursprung i yngre järnålder. Det största ligger norr om Skäggestad by och är ett gravfält med 118 registrerade gravar - 82 övertorvade runda stensättningar, 14 högar, 20 domarringar och 2 treuddar (RAÄ 18 Törnevalla sn). Byarna Bjärby och Reva har också gravfält av denna karaktär på sina ägor.

Runstenar

Från Törnevalla socken är 5 runstenar kända. Av dessa har alla utom en påträffats i Törnevalla kyrka. Tre av kyrkans runstenar har varit kända sedan länge, den fjärde upptäcktes 1962. Socknens femte runsten står på ursprunglig plats vid Stratomta och ingår ej i riksintresset.

Den äldsta uppgiften finns i en inventering som gjordes i Törnevalla kyrka, år 1829. Där omtalas tre runstenar. Den första ligger ”såsom grundval under Tornet, och hvars ena framskjutande brädd visat runor...”. Denna runsten står idag på gravfältet vid Reva (RAÄ 205 Törnevalla sn) där den restes på initiativ av markägaren, Agathon Könsberg, år 1889. Proceduren runt runstens flytt finns dokumenterad i en brevväxling med Erik Brate. Två år senare besökte Brate platsen och stenen fick nummer 221 i Östergötlands runinskrifter. Stenen är också beskriven av Nordenskjöld i Östergötlands Minnesmärken. Inskriptionen lyder ”*Önd reste denna sten efter Danske, sin fade.*” Stenen är förmodligen ristad under 1000-talets första hälft, men togs redan på 1100-talet från sin ursprungliga plats för att användas som grundsten till kyrktornet.

Runstenen på Revagravfältet (RAÄ 205 Törnevalla sn). Foto Länsstyrelsen. 2002.

Enligt 1829 års kyrkoinventering låg också en runsten ”under Läktaren inne i Kyrkan inom brädContoiret”. År 1861 antecknar P A Sæve att runstenen ”ligger öfverbyggd av läktaren”. När Nordensköld 10 år senare besökte Törnevalla var stenen utflyttad till ”Prestgårds hage” (RAÄ 63 Törnevalla sn). Runstenen har nummer 223 i Östergötlands runinskrifter och inskriften lyder: ”*Torsten reste denna sten efter Tore, sin måg (svåger)*”.

Den tredje runstenen omnämns som två delar; den ena ”på midten af västra ringmuren inåt kyrkogården”, den andra inlagd ”i trappan till Socknens byggnad vid Comministerbostället invid kyrkan”. J H Wallman gjorde en teckning av stenen, där den bevarade texten löd ”...*satte denna sten efter Fartegn...*”. Fram till 1970 var två av de tre delarna försvunna. Då framkom emellertid överdelen till stenen i Törnevalla bogårdsmur. Stenen har nr 222 i Brates Östergötlands runinskrifter. Namnet Far”t”egn är sällsynt, men har troligtvis samma betydelse som fardraeng, det vill säga män som företog långa färder (se nedan).

Den fjärde runstenen i Törnevalla kyrka påträffades vid omläggning av trappan till kyrkans torningång, 1960. Runstenen står nu vid södra tornväggen (RAÄ 218 Törnevalla sn). Inskriften är skadad men den tydbara delen lyder: ”...*reste denna sten efter Dräng, Ogers(?) son, sin gillesbroder*”. Törnevallastenen pryds upptill av ett skepp där den höga masten och rårna har utformats som kristna kors. Den man till vilkens minne stenen rests har uppenbarligen varit medlem av ett gille och det är Drängs gillesbröder som har åstadkommit detta minnesmärke. Enligt Snorre Sturlasson betydde ordet ”fardraeng” unga män utan hushåll, som reste mellan mellan olika länder för att förvärva sig gods och ryktbarhet. Gillesbröderna, som förmodligen var handelsidkande storbönder från trakten, har av allt att döma varit sammanslutna i ett köpmannagille. Stenen är enligt uppgift ristad omkring 1030.

Arkeologiska undersökningar

Provundersökning av rest sten, fornlämning 41, Törnevalla socken.

Rapport från tre provundersökningar av resta stenar i Östergötland. Fornlämning 41, Törnevalla sn. Undersökningarna utgjorde en del av ett forskningsprojekt vid Umeå Universitet. Inga fynd eller begravningar iaktogs.

Stensättning, fornlämning 144, Törnevalla socken.

Vid en förundersökning och efterföljande slutundersökning undersöktes en stensättning. Inga fynd framkom. Ca 1 meter söder om graven påträffades en härd.
Rapport RAÄ UV Linköping. M. Larsson. Dnr 4356/91.

Fosfatkartering, fornlämning 182 m fl, Törnevalla socken

Fosfatkartering samt provundersökning av planerad vägsträckning Reva-Lövsätter, fornlämning 182, Törnevalla sn. 1988. Vid karteringen framkom förhöjda fosfatvärden inom

samtliga ytor, men särskilt höga väster om stensträngssystemet fornlämning 182. Dessa värden tyder på en förhistorisk boplats. Likaså förhöjda värden framkom norr om fornlämning 152.
Rapport RAÄ UV Linköping. C. Nilsson. 1988. Dnr 5444/87.

Boplatslämningar, fornlämning 327, Törnevalla socken.

Vid en antikvarisk kontroll framkom boplatslämningar i form av en härd, sotfläckar, kol, bränd lera samt en bit keramik. Boplatslämningarna har nummer 327 i fornminnesregistret.
Antikvarisk kontroll, Reva 1:8 samt Ullälva 6:1 m fl. Törnevalla sn. *Rapport RAÄ UV Linköping. H. Borna. 1989. Lst 220-6594/88.*

Arkeologisk utredning, fornlämning 207, Törnevalla socken.

En utredning för ny vägdragning till Stora Bjärby visade att exploateringsområdet i huvudsak var fritt från fornlämningar. Anläggningar som kunde knytas till fornlämningen fanns i åkerns nordligaste del, intill hagmarken.

Arkeologisk utredning, Bjärby 1:10 och 1:12, fornlämning 207. Törnevalla sn. RAÄ UV Linköping. Martin Skjöldebrand. 1992.

Fornlämning 328 och 329

Vid en provundersökning påträffades boplatslämningar. Fornlämning 328 och 329 i fornminnesregistret.

Rapport RAÄ UV Linköping. N-G Nydolf. 1988. Dnr 4806/88.

Törnevalla kyrkby

Törnevalla kyrka ligger invid gamla landsvägen mellan Linköping och Norrköping. Säkert var detta en viktig färdled redan under tidig medeltid, då den äldsta kyrkan uppfördes. Enligt Ridderstad omnämns Törnevalla i de medeltida källorna som Thyrnevalla 1312, Thyrnivalla 1318 och Törnevalla 1385.

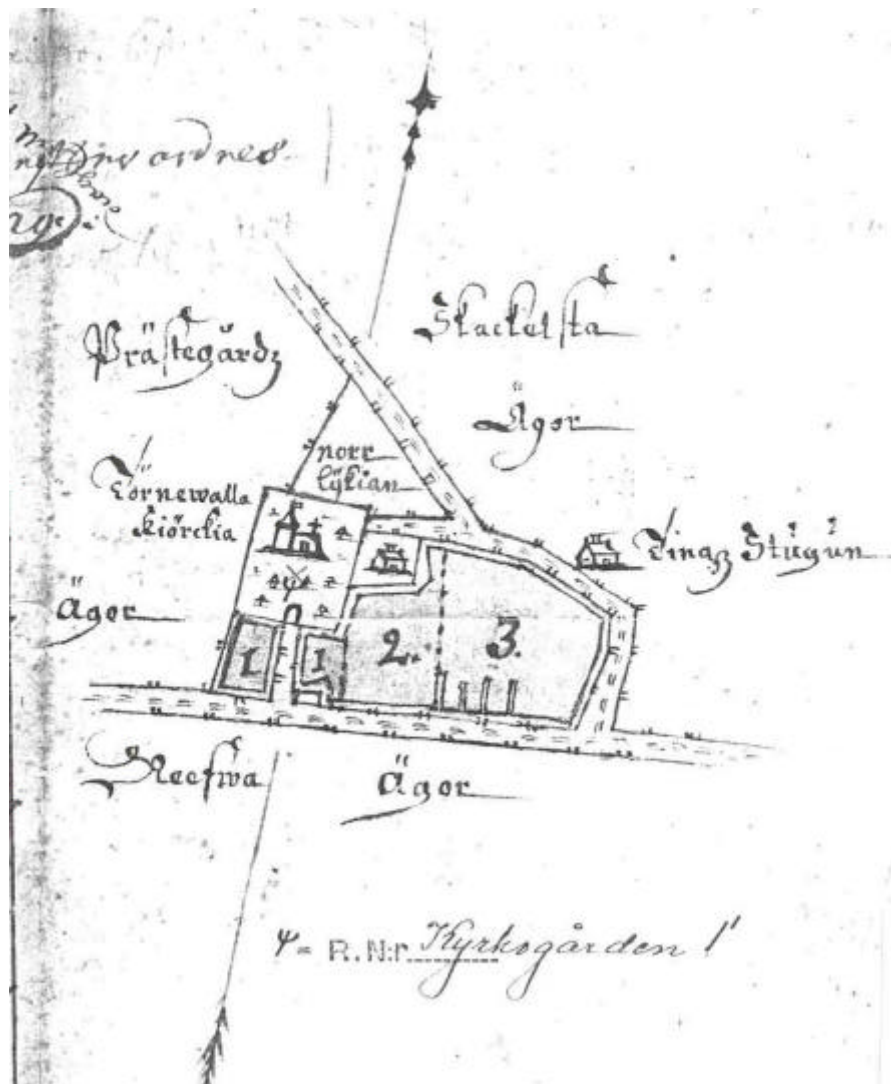
Törnevalla kyrka är uppförd 1817-18, men har fortfarande kvar det medeltida tornet från 1100-talet. Tornöverbyggnaden har dock tillkommit senare under 1800-talet.

Vy över Törnevalla kyrkby, mot norr. Foto Jan Norrman, Riksantikvarieämbetet. 1991.

Från år 1699 och 1717 finns geometriska kartor som visar den medeltida kyrkan, på samma plats som den nuvarande. På kyrkogården står en klockstapel och öster om kyrkan ligger Klockaregården. Öster om denna är en tingsstuga markerad och vid landsvägen, söder om kyrkan, ligger fattigstugan. Från landsvägen leder en väg upp till prästgården, som är utritad med trädgård och humlegård.

Tingsstugan finns inte längre kvar, men den har legat på den plats där man år 1854 uppförde ett skolhus. Tingsstugan var redan då borta. Strax norr om skolhuset finns en husgrund som kan vara rester av det gamla tingshuset.

På en arealavmätning från år 1717 är Tingsstugan markerad öster om kyrkan.
Lantmäteriet akt 6, Törnevalla socken.

Omedelbart öster om Törnevalla kyrka ligger Klockaregården, med mangårdsbyggnad från 1700-talet (Törnevalla 3:1). Klockaregården användes länge som komministerbostad, men har under 1900-talet även tjänstgjort som skola. Sedan år 1975 är huset församlingshem. Huset är en timmerbyggnad med faluröd locklistpanel, sadeltak med enkupigt tegel och vita fönster med spröjs. Öster om bostadshuset fanns förr en större ladugård. Trots senare ombyggnader är Klockaregården av stort kulturhistoriskt intresse. I Länsmuseets kyrkbyinventering har byggnaden tilldelats klass 1B (se bilaga 2).

Sydost om kyrkan ligger f d sockenstugan. Byggnaden uppfördes i början av 1800-talet, men har senare byggts om och tilläggsisolerats. Den är dessutom flyttad från sin ursprungliga plats söder om kyrkan, i samband med att vägen drogs om i början av 1950-talet. Byggnaden har tjänstgjort som ålderdomshem, kommunalrum och sparbank. Socken- och familjebank startade i sockenstugan år 1885. Den f d sockenstugan har tilldelats klass M i kyrkby-inventeringen, d v s ett miljömässigt värde (se bilaga 2).

Enligt uppgifter i Ridderstads Beskrifning öfver Östergötland ägde socknen tidigare ett sockenmagasin som "egde 300 t:r Spannemål, då det för kyrkobyggnadens behov försålles". Sockenmagasinet såldes för att bekosta kyrkobygget under åren 1816-17.

År 1854 uppfördes det första skolhuset i kyrkbyn. Skolhuset är en 1 ½ plans byggnad med skolsal i väster och lärarbostad i öster (Skackelstad 2:5). Förr fanns en ingång för skolbarnen på gaveln (där huset nu har en tillbyggnad). Byggnaden har också haft veranda. Skolhuset byggdes om år 1924 och användes därefter som lärarbostad. Byggnaden har idag en tidstypisk fasad från 1920-talet med grå spritputs och tvåluftsfönster med spröjs. Taket är valmat. Skolan har bevarat sin karaktär från ombyggnadsskedet på 20-talet och är en tidstypisk representant för denna tid (klass 1B i kyrkbyinventeringen).

Samtidigt med reoveringen uppfördes en ny skola söder om den gamla. Även denna byggnad har kvar karaktären från byggtiden. Fasaden består av gul spritputs med vita fönster med spröjs. Taket är ett brutet sadeltak. I skolan fanns fyra lärosalar, 2 kapprum och ett materialrum. (Törnevalla 6:2, klass 1B).

De två skolhusen i Törnevalla kyrkby. Foto Länsstyrelsen. 2002.

Vid landsvägen öster om Kyrkskolan ligger Solhem, eller f d lanthandeln. Huset är byggt år 1928 och även denna byggand är väl bevarad från den tiden. Fasaden är putsad och har glasveranda samt balkong åt söder (Skackelstad 2:7, klass 1B).

Tidigare var området omkring kyrkan socknens centrum. När Östra stambanan drogs på 1870-talet fick kyrkbyn emellertid bara en hållplats. Själva stationen förlades till Lingshems gård, och det är också här som bebyggelsen i modern tid har expanderat.

Smedby prästgård

Prästgården i Törnevalla ligger ca 500 m väster om kyrkan (Smedby 1:1). Enligt en karta från 1852 bestod prästgården då av 13 byggnader. Idag är mangårdsbyggnaden ett hus från 1939 i ”funkisstil” med ljus puts och fönster med hela rutor. Taket är valmat och entrén har två kolonner, vilka bär upp en balkong. Bevarat från 1800-talets första hälft är en flygelbyggnad med rödfärgad locklistpanel. I kyrkbyinveteringen har bostadshuset och uthusen tilldelats ett miljömässigt värde, medan den äldre flygelbyggnaden klass 1B.

Prästgården omges av en stor trädgård. Till prästgården hör också ett löneboställe som ligger i anslutning till gården. Bostället är en reveterad byggnad i 1 ½ plan, uppfört år 1906 (även denna med klass M i kyrkbyinventeringen).

Övriga byar och bebyggelse i riksintresset

Byarna i riksintresset finns alla omnämnda i medeltida källmaterial, men de är förmodligen äldre än så. Som tidigare nämnts är det troligt att de grundades under yngre järnålder. För detta talar byarnas anknytning till järnåldersgravfält och bynamnen.

Byarna är, förutom i ett fall, präglade av laga skiftet på 1800-talet. Flera gårdar har ansevärd storlek och väl bevarad bebyggelse. Reva by är däremot en oskiftad by som har bevarat sin karaktär av radby.

Reva - en oskiftad by

Reva är en oskiftad by med tre gårdar i ursprungligt läge, längs den gamla bygatan. Byn är belägen på en moränrygg och har ett gravfält i anslutning till bebyggelsen (fornl 205, Törnevalla sn). Genom hemmansklyvning år 1862 och 1873 ökade antalet gårdar under en period till sju, vilka samtliga låg samlade kring bygatan. Idag finns tre gårdar kvar längs den gamla bygatan, Västergården, Mellangården och Östergården. Mangårdsbyggnaderna är belägna norr om bygatan, medan ekonomibygnaderna har förlagts söder om densamma.

Den västra gården är byns största. Den var tidigare frälsegård under Sturefors säteri. Västergården har en mangårdsbyggnad uppförd ca 1865 efter ritningar av August Nyström. Huset har gul slät puts, fönster med spröjs, veranda med snickarglädje och frontespis. Taket är ett sadeltak. Huset är kulturhistoriskt sett mycket väl bevarat. Till mangårdsbyggnaden hör en äldre flygel - en timmerbyggnad klädd med vit locklistpanel och vällingklocka på taket. Vidare finns två ekonomibygnader. Ladugården är uppförd år 1885. Dessa är belägna på motsatt sida om bygatan.

Västergårdens mangårdsbyggnad från 1860-talet. Foto Länsstyrelsen. 2002.

Reva Mellangård har en mangårdsbyggnad från år 1943 - en reveterad träbyggnad. Till gården hör en ekonomibygnad från 1906, belägen på motsatta sidan om bygatan.

Reva Östergård är uppförd omkring år 1845, men har senare tillbyggt. Huset har grå locklistpanel och fönster med hela rutor. De nyare fönstren har förändrat karaktären på 1800-talsbyggnaden, men för övrigt har den bevarat sin karaktär från mitten av 1800-talet.

Skäggestad

Vid tiden för storskiftet år 1771 bestod Skäggestad av två hemman, Skattegården och ett rustningshemman tillhörande Majorens Compagnie. På byns ägor fanns fyra torp: ryttaretorpet öster om byn, Trädgårdsmästartorpet vid byns gräns i söder, på bytomten är soldattorpets byggnadsplan utmarkerad och sydväst om byn finns ett ”torpställe”.

På Skäggestad gamla bytomt ligger numera endast en gård, Skattegården, som i sin helhet är en 1800-talsanläggning. Gården har en manbyggnad från mitten av 1800-talet med två flyglar, varav åtminstone den västra härrör från 1800-talets slut. Byggnaderna är reveterade i vitt med släta omfattningar och hörn, samt brunmålade fönster med spröjs.

Bjärby

På den ursprungliga byplatsen finns idag två gårdar, varav den västra, Stora Bjärby, är den mest framträdande. På laga skifteskartan från år 1842 finns fyra hustomter markerade. Dessa ägdes av Rusthållaren Nils Pehrson och rusthållaren Peter Olofsson, med två tomter vardera. Sydväst om byn ligger "lägenheten Landsvägslyckan" på Nils Pehrson ägor och väster om byn finns ett Lifgrenadiärtorp. Vid laga skiftet fick en av dessa fyra gårdar utflyttningsskyldighet.

Stora Bjärby är en större gård med mangårdsbyggnad i 1 ½ plan och en flygel, uppförda år 1867. Byggnaderna har gul puts med vita hörn och omfattningar, frontespis och fönster med tvärpost. Taket är ett sadeltak. Gården är ett bra exempel på de herrgårdsliknande bondgårdar som växte fram under 1800-talet. På gården finns ytterligare ett antal byggnader, bl a trädgårdsmästarbostad, arbetarbostad och ekonomibyggnader.

I början av 1990-talet förändrades infarten från landsvägen till Stora Bjärby. Istället för den gamla plankorsningen byggdes en bro över järnvägen och vägen mot gården kom gå en bit österut, strax söder om gravfältet, RAÄ 207.

Himmelslund

På Bjärbys ägor, strax väster om dagens bro över järnvägen, ligger huset Himmelslund. Huset byggdes år 1887 av den i socknen kände naturläkaren Carl Johan Engstrand, även kallad Kagadoktorn. Han kom som 15-åring till Sättuna i Kaga, men for efter några års arbete till Amerika. Vid hemkomsten bosatte han sig på Bjärby. Där byggde han huset Himmelslund och i trädgården odlade han medicinalväxter. Engstrand gifte sig med en syster till häradsdomare Pettersson på Bjärby. Kagadoktorn dog 1903 och är begravd på kyrkogården i Törnevalla.

Himmelslund är ett kulturhistoriskt väl bevarat bostadshus i 1 ½ plan. Fasaden har beige spritputs, vita hörn och omfattningar och grågröna fönster med spröjs. Åt nordväst finns veranda och balkong.

Himmelslund. Foto Länsstyrelsen. 2002.

Bergliden

Bergliden är en villa med med torn och utbyggen från år 1914, belägen norr om Stora Bjärby. Fasaden har vit puts, samt locklistpanel och sadeltaket är svartmålad, falsad plåt. Fönstrena är gröna med tvärpost och spröjs. Huset är en god representant för sin tid.

Oppreva

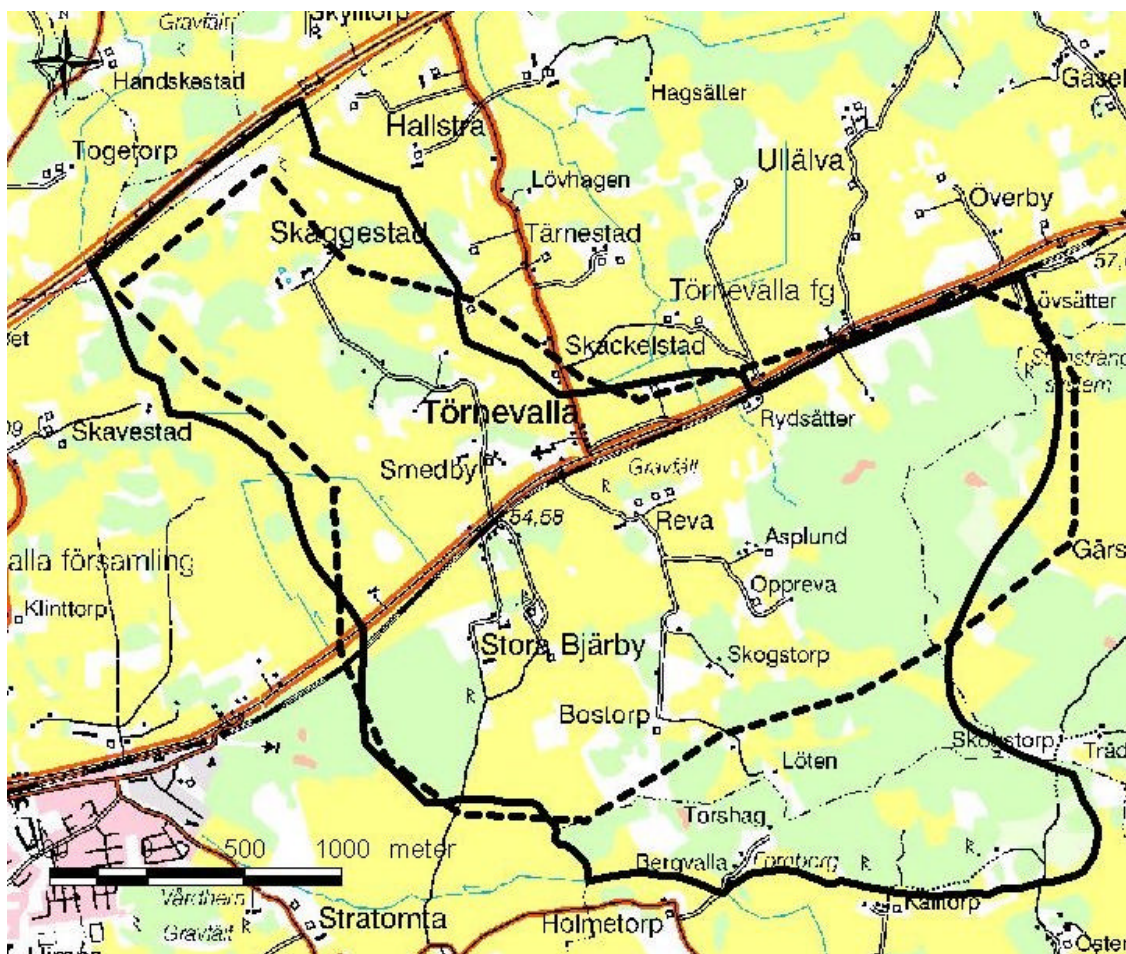
Oppreva är den enda byn som inte är belägen i slättområdet. Byn kan vara en vikingatida utflyttning från Reva. Idag är gårdens byggnader förändrade genom fönsterbyten och tilläggsisolering. En del av ekonomibyggnaderna är av äldre datum.

Riksintressets gränser

Föreliggande arbete har också inneburit en revidering av riksintressets gränser. Gränserna för riksintresset föreslås i detta arbete i stort följa de tidigare fastlagda, men med några förändringar.

I norr löper gränsen omedelbart söder om E4:an i vars sträckning också sockengränsen mellan Östra Skrukeby och Törnevalla socknar går. Söderut har gränsen lagts i Skäggestad bys ägo gräns. Detta medför att stensträngarna i nordväst, fornlämning 266, hamnar omedelbart utanför gränsen. Dessa har dock ett samband med stensträngssystemen på Skavestads ägor, väster om riksintresset. Att avgränsa det vidsträckta stensträngssystemet är nästan omöjligt i en stensträngsbygd som denna. I det här fallet har Skäggestad by med sitt gravfält av yngre järnålderskaraktär ansetts vara riksintressets tyngdpunkt i dess nordligaste del.

I väster följer gränsen i stort Bjärbys ägo gräns söderut. Därefter går gränsen i åkermark söder om det skogigare och högre belägna utmarksområdet i riksintressets södra hälft.

Den reviderade gränsen visas med svart linje, äldre gränsdragning med streckad linje.

© Lantmäteriet, 2000 Ur GSD-Geografiska Sverigedata, Dnr:L2000/2620 E

I öster följer gränsen Skäggestads ägo­gräns söderut, dock har området utvidgats för att innefatta fornlämning 57, ett stensträngssystem som ligger på ägo­gränsen. Därefter går gränsen i åkermark mot sydost. Vid Rydsätter följer gränsen stambanan för att vika av söderut i en smal dalgång. I sydost har ett område med fornlämningar tillfogats riksintresset.

Fornlämningarna består av större runda och kvadratiska stensättningar, vilka är karakteristiska för fornlämningsmiljön i området.

Hur bevaras den riksintressanta kulturmiljön?

Norra delen av riksintresset är en utpräglad jordbruksbygd med flera större byar i ett relativt öppet landskap. Södra delen är ett typiskt utmarksområde med vidsträckta skogs- och hagmarker. Bebyggelsen här utgörs av torp och några mindre gårdar. Området av riksintresse innehåller fornlämningsmiljöer som är ovanligt rika och väl sammanhållna.

För att bibehålla karaktären av jordbruksbygd är det av största vikt att de åkrar som finns idag brukas fortsättningsvis och att de gamla betesmarkerna hålls öppna genom bete. Öppenheten i landskapet kan hotas på flera sätt - genom skogsplanteringar på f d åkermark, vilket skapar onaturliga barriärer i landskapet, att de gamla betesmarkerna växer igen eller genom större nybyggnadsprojekt. Likaså kan en förändrad brukning av de öppna ytorna, som t ex en golfbana eller ny vägsträckning, helt förändra upplevelsen av denna tretusenåriga bondebygd. Även vindkraftverk eller telemaster skulle, i de öppna delarna av riksintresset, bli ett alltför dominerande inslag.

Skogsplanteringar finns redan på flera ställen t ex mellan Smedby och Skäggestad och i den skogigare södra delen. De förändrar på ett markant sätt upplevelsen av kulturlandskapet, även om de ligger i naturliga skogsområden. I södra delen av riksintresset finns flera igenväxande hagmarksområde, ofta med rika fornlämningsbestånd. Det är av stor betydelse att dessa hålls öppna.

Även smärre förändringar i landskapet kan medföra att viktiga kulturhistoriska lämningar försvinner. Om t ex stenmurar, äldre brukningsvägar, alleér, odlingsrösen och åkerholmar bryts upp, kommer en viktig del av det kulturhistoriska arvet och mångfalden i området att vara borta.

Flera av byarna ligger på höjder i landskapet och har på så vis ett dominerande läge i landskapet. För att kulturmiljöns karaktär ska bevaras är det viktigt att nya byggnader underordnar sig den nuvarande bebyggelsestrukturen och byggnadstraditionen. Nya hus ska lokaliseras till traditionella lägen för bebyggelse och man ska undvika spridd bebyggelse i det öppna landskapet. Ibland kan lämpliga tomter finnas i bykärnorna, då hus har flyttats i samband med gårdssammanslagningar eller vid 1800-talets skifte.

Törnevalla sockencentrum med dess kyrkomiljö och kyrkby, är kulturhistoriskt sett en väl bevarad miljö och därmed särskilt känslig för förtätning och yttre förändringar av byggnaderna. Detta gäller också för den oskiftade byn Reva med tre gårdar, samt ekonomibyggnader i ursprungligt läge längs den gamla bygatan.

Vid ny- eller ombyggnad av bebyggelse kan otraditionella byggnadssätt avsevärt förändra upplevelsen av byn och landskapet. Bebyggelsen ska i möjligaste mån anpassas till den lokala byggnadstraditionen vad gäller t ex proportioner, fasad- och takmaterial. Det är också av stor betydelse att byggnadens grund anpassas till markens lutning och inte tvärtom. Detta gäller även för uppförande av nya ekonomibygnader.

Lagar som säkerställer riksintresset

I **Miljöbalken** 1 kap 1§ fastslås att lagen ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Vidare i 3 kap 6 § att områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Miljöbalken rymmer också ett skydd för s k biotoper – alleéer, odlingsrösen, stenmurar, åkerholmar, källor och våtmarker i jordbruksmark samt pilevallar. Arbetsföretag som kan skada skyddsvärda biotoper får inte utföras.

Kulturminneslagen (kap 1) slår fast att ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall se till att skador på kulturmiljön såvitt möjligt undviks eller begränsas.”

Kulturminneslagen (kap 2) skyddar alla fornlämningar och det är förbjudet att ”utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt skada en fast fornlämning”. Detta innebär att vid alla markingrepp, som ligger nära en fast fornlämning, kräver Länsstyrelsens tillstånd. Länsstyrelsen beslutar om en arkeologisk utredning eller förundersökning är nödvändig för att fastställa om fornlämning kommer att beröras eller ej. Om en tidigare okänd fornlämning påträffas under arbete, ska arbetet omedelbart avbrytas och Länsstyrelsen kontaktas. På Östergötlands länsmuseum i Linköping och Länsstyrelsen i Linköping kan man få hjälp med utdrag ur fornminnesregistret och kopior på ekonomiska kartan, där registrets fornlämningar markerats. Observera att den tryckta ekonomiska kartan inte är fullständig vad gäller antalet fornlämningar.

Vad gäller nybebyggelse eller ombyggnad av befintlig bebyggelse anger **Plan- och bygglagen** (kap 3) att nya byggnader ”ska placeras och utformas på ett sätt som är lämpligt **med hänsyn** till stads- eller kulturlandskapsbilden och till natur- eller kulturvärdena på platsen. Byggnader ska ha en yttre form och färg som är lämplig för byggnaderna som sådana och ge en god helhetsverkan”. Vidare sägs att ”tillbyggnader, ombyggnader och andra ändringar av en byggnad skall utföras **varsamt** så att byggnadens särdrag och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara”.

Enligt plan- och bygglagen (kap 1 och 4) ska varje kommun ha en aktuell **översiktsplan**. I översiktsplanen ska anges hur kommunen avser att tillgodose riksintressena. Särskilda **områdesbestämmelser** kan användas för att skydda kulturmiljön inom riksintresset. T ex kan det vara lämpligt att överväga införande av områdesbestämmelser för Törnevalla kyrkby.

För rådgivning i byggnadsärenden kan man, förutom till Linköpings kommuns bygglov-kontor, vända sig till Östergötlands länsmuseum i Linköping.

Alla **kyrkobyggnader** (tillkomna före 1940, samt några till) och kyrkotomter omfattas av kulturminneslagen. Kyrkobyggnader får inte förändras utan tillstånd från Länsstyrelsen. Detta gäller också klockstaplar. Kyrkogårdar och begravningsplatser skall vårdas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

Vårdplaner

Följande vårdplaner för fornlämningsområden är upprättade inom riksintresset:

Vårdplan 74:

Fornlämning 207 är ett gravfält vid St. Bjärby. Gravfältet har ett 60-tal anläggningar bestående av högar och stensättningar, samt två stensträngar. Fornlämningarna är belägna i hagmark. I vårdplanen från 1991, ingår successiv utglesning, röjning och grovstädning. Delar av hagmarken är betad. Avtal finns med markägaren och området är prioriterat 1997. Hänvisningskylt och informationsskylt finns.

Vårdplan 97:

Vid Bostorp i södra delen av riksintresset har fornvårdsplaner upprättats för fornlämning 192, 193 och 195, belägna i hagmarker glest bevuxet med tallar. Fornlämningarna består av ett gravfält med fem runda stensättning, 1 km långa stensträngssystem samt runda och kvadratiska stensättningar. I skötselplanen, som upprättades 1977, ingår årlig slyröjning och grovstädning i samband med slätter.

Vårdplan 107:

Norr om Smedby finns två gravfält, fornlämning 59, bestående av 8 stensättningar och fornlämning 220 som är ett större gravfält med 22 runda stensättningar, 7 resta stenar och 10 klumpstenar. Dessutom finns enstaka stensättningar, fornlämning 62, samt en stensträng. Vårdplanen upprättades 1983 och innefattar årlig slyröjning. Det mindre gravfältet ligger i ett nyplanterat (1983) hygge, det större i betesmark. Vårdplanen är inte prioriterad 1997.

Vårdplan 108:

För runstenen och gravfältet väster om om Törnevalla kyrka upprättades en vårdplan 1983, innefattande årlig slyröjning. För vården svarar markägaren och planen är prioriterad 1997. Informationsskylt finns.

Vårdplan 125:

Fornlämning 205 är ett gravfält med runsten norr om Reva by. Fornvårdsplanen är upprättad 1991 och avtal finns med markägaren. Skötselplanerna innefattar röjning, grovstädning, slätter och bete. Hänvisning och informationsskyltar finns. Området är prioriterat 1997.

Litteratur och övriga källor

- Ekroth H. -
Douglas M. På väg till forntiden. Östergötlands läns museum. 1986.
Jansson S.B.F. Törnevalla kyrkas runstenar. I Meddelanden från Östergötlands och Linköpings stads museum. 1960-61.
Damell D Linköpings historia. Del 1. Från äldsta tid till 1567. 1975.
Hjälmdahl R Törnevalla socken. Sveriges bebyggelse. Del III. 1946.
Länsstyrelsen Natur och kultur. Miljöer i Östergötland. 1983.
Nordenskjöld C F. Östergötlands Minnesmärken 1869. I Östergötlands fornminnesförenings tidskrift, I. 1875.
Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm. 1918.
Sellinge K G m fl. Miljöer att bevara. Kulturlandskapet i Linköpings kommun. 1982.
Widegren P A Försök till en beskrifning öfver Östergöthland. Linköping, 1817. 1993.

Opublicerade källor

- Borna H. Antikvarisk kontroll, Reva 1:8, Ullälva, 6:1 Törnevalla socken. RAÄ. UV-Linköping. 1989.
Ljungstedt S. Kalk från Törnevalla, Gistad och Skärkind socknar i Ög. I ÖLM:s arkiv. 1993.
Lundmark H. Rapport från provundersökning av resta stenar i Ög. Raä 41. Törnevalla sn. 1983.
Nilsson C. Fosfatkartering Reva-Lövsätter, Törnevalla sn. RAÄ. UV-Stockholm. 1988.
Skjöldebrand M. Arkeologisk utredning, Bjärby 1:10 och 1:12, fornlämning 207. Törnevalla socken. RAÄ. UV- Linköping. 1992.

Inventeringar

Energisparinventering, Östergötlands läns museum
Kyrkbyinventering, Östergötlands läns museum
Prästgårdsinventering, Östergötlands läns museum
Skolinventering, Östergötlands läns museum
Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering, Törnevalla sn, 1979-80

Akter i Lantmäteriet, Linköping

Törnevalla sn:

Nr 6. Crono Åkrar wjyd Törnewalla kiörkia i Åkerbo härad och Östergjöthland. År 1717.

Nr 23. Charta öfver Refvas Bús ägor uti Östergötland, Åkerbo härad och Törnevalla socken. År 1773.

Nr 24. Biärby Concept Charta. Åkerbo Härad och Törnevalla socken. År 1771.

Nr 30. Concept Charta öfver Skäggestad Bys Ägor uti Östergötland. Åkerbo härad och Törnevalla socken. År 1799.

Nr 50. Karta öfver alla ägorne till Bjärby By uti Åkerbo Härad och Törnevalla socken. År 1842.

Nr 157. Karta öfver Törnevalla Pastors Boställe uti Linköpings län. Åkerbo härad. År 1853.

Ekonomiska kartan, Törnevalla sn, blad 085 59, 085 69, 08650, 086 60.

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering

Törnevalla socken:

12. Stensättningar (2 runda)
13. Stensättningar (2 runda, röseliknande)
14. Stensättningar (3 runda, varav 2 något osäkra)
16. Stensättning (rund), samt stensträngssystem (ca 1250 m)
17. Hög, samt stensträngssystem (ca 350 m)
18. Gravfält (14 högar, 82 runda stensättningar, 2 treuddar, 2 domarringar) samt 2 stensträngar (100 resp. 150 m långa).
41. Skärvstenshög, samt 2 resta stenar. En av de resta stenarna undersöktes 1983. Konstaterades att stenen var avsiktligt rest. Inga fynd framkom.
42. Gravfält (13 runda stensättningar)
43. Gravfält (4 runda stensättningar, 2 kvadratiska stensättningar)
45. Stensättningar (1 rund, 1 kvadratisk)
46. Stensättning (kvadratisk), samt 2 resta stenar
57. Stensättningar (2 runda), samt stensträngssystem (ca 700 m)
58. Stensättningar (3 runda). Delvis skadade vid grustäkt.
59. Gravfält (7 runda stensättningar, 1 kvadratisk)
61. Stensättning (rund)
62. Stensättningar (2 runda), samt resta stenar (3)
63. Runsten. Stenen låg tidigare i kyrkgolvet. Brate nr 223. ”Torsten reste denna sten efter Torer sin måg (svärfader, svåger)”
64. Gravfält (7 runda stensättningar)
76. Stensättningar (2 kvadratiska, 1 rund), rest sten, samt bebyggelselämning
125. Gravfält ”Lunden”, (2 högar, 28 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning, 3 domarringar)
127. Gravfält (9 runda stensättningar)
144. Stensättningar (3 runda), varav 1 är undersökt och borttagen. Vid provundersökningen framkom diffusa boplatsslämningar inom fornlämningsområdet. (Se rapporter RAÄ-UV dnr: 4356/91 samt 4806/88)
145. Stensättningar (2 runda, varav en röseliknande), samt stensatt kistliknande grop.
146. Gravfält (5 runda stensättningar, 1 rest sten)
148. Röse (stensättningsliknande)
150. Gravfält (1 röse, 5 runda stensättningar, 1 rest sten) samt 1 terrassering.
153. Stensträngssystem (ca 2250 m)
154. Stensättningar (4 runda, varav en osäker)
155. Stensättningar (3 oregelbundet kvadratiska, 1 rund)
156. Gravfält (1 rund röseliknande stensättning, 3 kvadratiska stensättningar, 1 stensatt kistliknande grop)
158. Stensättningar (2 kvadratiska, 1 rund)
161. Stensättningar (4 runda), stensträng (ca 90 m)
162. Gravfält (10 runda stensättningar)
163. Gravfält (13 runda stensättningar, 1 rektangulär stensättning)
164. Gravfält (20 runda stensättningar)
165. Stensättningar (2 runda, 1 kvadratisk)

166. Stensättning (kvadratisk)
167. Stensättning (rund), stensträngssystem (800 m)
168. Stensättning (rund)
169. Stensättning (rund), rest sten
170. Gravfält (5 runda stensättningar, 1 kvadratisk)
171. Gravfält (13 runda stensättningar, 2 resta stenar)
172. Stensättningar (4 runda, varav en röseliknande)
173. Stensättningar (1 kvadratisk, röseliknande samt 1 rund)
174. Stensättning (rund)
175. Stensättning (kvadratisk) samt stensträng (ca 25 m)
176. Stensättningar (1 rund, 1 rektangulär)
177. Stensättning (kvadratisk) samt stensträng (ca 90 m)
Se dnr 220-6594/88 och dnr 220-3591/88
178. Stensättningar (2 kvadratiske)
180. Stensättningar (3 runda) samt kistliknande stensatt grop
181. Stenmur, sentida.
182. Stensträngssystem (ca 1350 m), se dnr 220-6594/88
183. Stensättning (rund), samt stensträng (ca 140 m)
184. Stensättning (rund)
185. Stensättningsliknande naturbildning, samt stensträng (ca 70 m)
186. Stensättning (rund)
187. Stensättningar (2 runda, varav en osäker, samt stensträngssystem (ca 500 m)
188. Stensättningar (kvadratisk och rund), samt rest sten
189. Stensättningar (1 kvadratisk, 4 runda varav 3 något osäkra)
190. Rest sten, samt stensträngssystem (ca 800 m)
191. Stensättning (rund)
192. Stensättning (rest av), samt stensträngssystem (ca 300 m)
193. Stensättningar (2 kvadratiske, 1 rund) samt stensträngssystem (ca 650 m)
194. Fångstgrop
195. Gravfält (5 runda stensättningar)
196. Gravfält (6 runda stensättningar)
197. Stensättningar (1 kvadratisk, 1 rund)
198. Stensättning (kvadratisk), samt stensträngssystem (375 m)
199. Gravfält (7 runda stensättningar, 1 kvadratisk stensättning)
200. Stensättningar (2 oregelbundet runda)
201. Stensättningar (3 runda, varav en osäker)
203. Stensättning (kvadratisk)
204. Stensättningar (2 kvadratisk)
205. Gravfält (8 högar, 9 runda stensättningar, 2 treuddar) samt 1 runsten
206. Gravfält (2 högar, 13 runda stensättningar)
207. Gravfält (20 högar, 53 runda stensättningar) samt två stensträngar (50 resp 70 m långa). Se dnr 220-6622/92.
217. Stensättning (kvadratisk)
218. Runsten, runstensfragment samt uppgift om stenåldersgravar.
220. Gravfält (22 runda stensättningar, 7 resta stenar, 10 klumpstenar) samt en stensträng (ca 140 m)
244. Stensträngssystem (ca 120 m)
245. Stensättning (kvadratisk)

- 246. Stensättningsliknande bildning, stensträng (osäker)
- 247. Stensättning, rest av rund, osäker
- 252. Stensträngssystem (ca 700 m)
- 253. Gravfält (5 runda stensättningar)
- 267. Stensättning, ursprungligen rund
- 269. Stensträng (ca 170 m)
- 270. Stensträng (ca 40 m), samt stensättning (rund, osäker)
- 271. Stensättning (kvadratisk)
- 272. Stensträng (ca 120 m)
- 277. Stensättningar (4 runda, varav 1 osäker)
- 279. Stensättning (rest av), stensatt kistliknande grop samt skålgropsförekomst (ca 30 skålgropar)
- 280. Stensträngsliknande bildning
- 281. Stensättningar (3 runda)
- 303. Stensättningar (2 runda, varav en röseliknande)
- 304. Stensättningar (2 runda)
- 306. Stensträng (ca 170 m)
- 309. Fyndplats för skafthålsyxa av grönsten, år 1929
- 310. Stensättningar (4 runda), samt en stensamling
- 311. Stensträngssystem (ca 450 m)
- 312. Stensträng (ca 200 m)
- 313. Gravfält, osäkert (5 runda stensättningar)
- 314. Stensträng (ca 15 m)
- 315. Stensättning (rund)
- 316. Stensättningar (2 runda, osäkra)
- 318. Stensättning, rund
- 319. Stensatt, kistliknande grop
- 327. Boplats utan synlig anläggning. Se rapport RAÄ-UV. Dnr 2925/88. 93-04-20
- 328. Boplats utan synlig anläggning. Skärvsten, kol, keramik. Bevakas! (Se rapport under nr 329)
- 329. Boplats utan synlig anläggning. Vid provundersökning påträffades här stolphål, härdar samt en ränna. Se rapport RAÄ-UV. Dnr 4806/88. 1993-04-21.
- 330. Boplats utan synlig anläggning. Ev. sammanhörande med nr 328 och 329.

Askeby socken:

- 48. Stensättning (kvadratisk)
- 49. Stensättning (kvadratisk)
- 50. Stensättning (kvadratisk)
- 51. Stensättning (kvadratisk)
- 52. Röse, stensättning (rund)
- 53. Stensättning (kvadratisk)
- 54. Stensättning (rund)
- 55. Stensättningar (1 rund, 1 kvadratisk)
- 56. Stensättningar (2 runda) samt stensträng (90 m)
- 57. Stensättning (oregelbunden, osäker)

58. Stensättningar (1 röseliknande, 1 rund)
60. Stensättningar (2 runda, 1 kvadratisk), samt stensträng (ca 200 m)
61. Stensättningar (2 runda)
62. Stensättning (rund)
63. Stensättning (kvadratisk)
64. Gravfält (10 runda stensättningar, något osäkra)
65. Stensättning (rund)
66. Stensättning (rund)
67. Fornborg, samt stensättning (rund)
68. Stensättning (eller röse, rund), samt stensträngssystem (ca 525 m)
166. Stensättning (rund), samt stensträngssystem (ca 525 m)
168. Stensättningar (4 runda, 1 kvadratisk)
169. Stensättning (kvadratisk). Utgår. se nr 170)
170. Stensättningar (2 runda, 2 kvadratiska)
171. Stensättningar (2 runda, varav en röseliknande), stensträngar (75, 30 resp. 15 m långa, varav den sistnämnda stensträngen är osäker)
245. Stensträng (ca 150 m)
255. Stensättning (rund), stensträng (ca 110 m)

Kulturhistorisk bedömning av byggnaderna inom Törnevalla kyrkby. Enlig Östergötlands läns museums kyrkbyinventering.

Skackelstad	2:5	bostadshus	1B
		uthus II och III	M
	2:7	bostadshus (Solhem)	1B
		uthus garage	M
Smedby	1:1	flygelbyggnad	1B
		bostadshus I, IV, IX, ladugård, loge, uthus VII, brygghus/bod, avträde M	M
Törnevalla	3:1	församlingshem	1B
		bod/avträde	M
	3:7	bostadshus	M
		6:2	bostadshus
uthus/avträde	M		

Klassificeringssystem:

1A Byggnad som är en framträdande representant för viss tids byggnadsskick och som har välbevarad exteriör. I vissa fall kan detta även innefatta en genuin interiör. Den arkitektoniska utformningen eller lokal- och personhistoriska aspekter kan vara av betydelse.

Miljösammanhanget kan i förekommande fall endast förstärka objektets kulturhistoriska värde.

Byggnaden är av sådan karaktär att en utredning om byggnadsminnesförklaring enligt lagen den 1 januari 1989 om kulturminnen kan komma att aktualiseras.

Underhållsarbeten och andra åtgärder bör ske i samråd med antikvarisk myndighet.

1B Byggnad som väl representerar viss tids byggnadsskick och har väl bevarad exteriör. Miljöaspekten ges vid urvalet viss betydelse. Åtgärder som medför förändring av byggnaden bör ske i samråd med antikvarisk myndighet.

M Utöver utvärderingen av enskilda byggnader har även vissa områden och enstaka objekt markerats som intressanta ur miljösynpunkt, varvid beteckningen miljömässigt värde använts. För enstaka byggnader gäller att det framför allt är byggnadsvolym, placering och material som är av betydelse.

2 Byggnad som vid inventeringstillfället inte bedömts vara av sådant kulturhistoriskt värde att en placering i klass 1 kan motiveras. Avgörande faktorer kan bl a vara genomgripande ombyggnader.

För byggnader uppförda efter 1950 har ingen kulturhistorisk bedömning gjorts.